

Графіка Олександра Богомазова на сторінках київських періодичних видань у 1908–1912 роках

ОЛЕНА КАШУБА-ВОЛЬВАЧ

кандидат мистецтвознавства, провідний науковий співробітник відділу культурних стратегій,
ініціатив і технологій ІПСМ НАМ України, orcid.org/0000-0002-9753-7428

Анотація. Дослідження презентує журнальну графіку українського художника О. К. Богомазова. Відмічаються особливості творчих технік у роботах художника, аналізуються і порівнюються стилістичні особливості творів. Досліджено і проведено атрибуцію підготовлених рисунків до творів надрукованих в київській періодиці.

Ключові слова: стиль модерн, журнальна графіка, атрибуція, монограма, творчість О. К. Богомазова.

Постановка проблеми і мета дослідження. Ранній період творчості Олександра Богомазова, коли художник вишукував у лабіринтах мистецьких ідей та експериментів свій шлях і ще не створив яскравих образів трамвая («Трамвай», п., ол., 1914, кол. В. Дудакова та М. Кашуро, Москва), потягу («Боярка. Потяг», 1913, пап., олівець negro, НХМУ, Київ), Кавказу («Спогади про Кавказ», п., ол., 1916, прив. кол., Київ), не так часто привертає увагу дослідників, але саме в цей час формувалися технічні навички та власна логіка організації художнього твору, що в подальшому буде запам'ятовуватись і збуджувати візуальні емоції глядача.

Графічні твори складають досить велику частину творчого доробку художника, і не буде перебільшенням, на нашу думку, стверджувати, що найяскравіше стильові риси новітніх модерністських рухів, зокрема кубофутуризму і футуризму, проявилися саме в графічних аркушах, створених на злеті його мистецької кар'єри у 1913–1916 роках¹.

Богомазов вважав, що «через графіку необхідно пройти кожному серйозному художнику» [2].

1 Апробація теми цього дослідження відбулася на науково-дослідній конференції «V читання пам'яті Миколи Біляшівського» (НХМУ, 4–5 листопада 2019 р.).

Його малюнки вугільним олівцем² мають впізнаний авторський стиль, означений передусім динамічним штрихом, який своїм рухом безпомилково виявляє образ і лінію, що набуває живописності завдяки тоновій градації. Розуміючи важливість цього образотворчого елементу, свій текст «Дещо про графіку» Богомазов починає зі слів: «Лінія — це своєрідне дзеркало, в якому відображається культура митця» [3]. Лінія в його творах несе головний зміст сюжету і емоційне візуальне (іл. 1) навантаження: «Центр тяжіння тут лежить на лінії і формі, як на найбільших динамічних компонентах, що є найбільш рухливими та легко пристосовуються» — писав художник в своїх нотатках про мистецтво [4]. Саме через графіку Богомазов відкриває та тестує низку власних мистецьких прийомів, завдяки яким з'являється можливість передати динамічні стани предметів: акцентування або насичення форми тоном у тому напрямку, куди спрямовано рух самої форми; непаралельне розташування межам аркуша пластичних форм; побудова композиції на різноспрямованих діаго-

2 Більшість творів 1913–1916 років О. Богомазов виконував вугільним олівцем Negro (за даними інвентарних записів і наукових карток відділу графіки НХМУ) або сангіною.

1. О. Богомазов. Аркуші з альбому з малюнками, 1913, папір, вугілля, сангіна. 23,5×22,3. ЦДАМЛМ України. За кат. «Олександр Богомазов: творча лабораторія» [науковий каталог] /Упоряд. О. Кашуба-Вольвач. Київ, 2019. С. 80.

налях як у глибину, так і розміщених паралельно (фронтально) поверхні. Згодом ці прийоми перейдуть і до живописних творів майстра. І не випадково в цей період Богомазов віддає перевагу рисунку як самостійному мистецькому твору. Усвідомлюючи новаторство і цінність своїх мистецьких ідей, на виставці «Кільце» (1914) Богомазов показує 88 творів, серед яких лише сім живописні (разом із етюдами), а рисунків, які засвідчують його перехід до нової мистецької пластики — 67.

До ранньої графіки належать і твори, намальовані під час його роботи в київських газетах і які складають маловідому, але цікаву частину його мистецького спадку. Необхідно зазначити, що незважаючи на розпочате дослідження, ще й досі важко уявити обсяг творів журнальної графіки Олександра Богомазова, створених ним для київських газет. І хоча інтенсивна праця у галузі журнальної графіки тривала протягом лише 1908–1910 років, саме на цей час припадають активні пошуки власного творчого стилю і щоденна праця на сторінках київських газет: так звана школа «графіки для вулиці», безумовно, могла зіграти важливу роль у формуванні митця. Вміння відібрати найважливіші, найхарактерніші форми об'єкта, захопити і зафіксувати миттєвий погляд на швидко-

плинний сюжет, точність ліній, бездоганні за гармонією композиції витренувалися у О. Богомазова саме під час роботи в журнальній графіці (іл. 2–4).

Дослідження розпочалося з опрацювання ілюстрованих додатків двох київських газет — «Киевская мысль» і «Киевская искра» (додаток до газети «Киевский голос»), але припускаємо, що продовження подальших пошуків, ймовірно, дозволить знайти і в інших київських періодичних виданнях твори О. Богомазова.

Після революційних подій 1905 року в Російській імперії на короткий час відмінили попередню цензуру³ газет та журналів і в Києві виникла низка видань, опозиційних до влади [7]. Серед них були як перші україномовні видання — газета «Громадська думка»⁴ та сатиричний ілюстро-

3 Царський маніфест 17 жовтня 1905 разом з іншими свободами проголосував і свободу друку. Запроваджені «Тимчасові правила щодо друку» від 24 листопада 1905 року скасовували попередню цензуру для періодичних видань, а від 20 квітня 1906 року — і для неперіодичних видань, і відкривали шлях для існування як ліберальних російськомовних, так і україномовних видань.

4 «Громадська думка» — перша щоденна українська громадсько-політична, економічна і літературна газета ліберального напрямку українською мовою. Виходила в Києві (1905–1906); після адміністративного закриття владою у тому ж ре-

ваний тижневик «Шершень»⁵, так і російськомовні газети ліберального спрямування «Киевская мысль»⁶, «Киевский голос»⁷. У боротьбі за читача ці видання змінили вигляд тогочасної київської преси. «Громадська думка» охопила ті верства населення в Києві і поза його межами, що орієнтувалися на українську ідею або підтримували її. Газета виходила лише у текстовому форматі і тому для цієї теми вона не досліджувалась, але необхідно відзначити, що її поява сприяла загальній демократизації київського суспільства. Видання «Киевская мысль» і «Киевский голос» намагалися охопити частину прогресивного російськомовного населення, яке не сприймало відверто реакційну, монархічну київську газету «Киевлянин». Намагаючись розширити свою аудиторію, редакції починають друкувати окремим додатком (зшитком) матеріали розважально-пізнавального характеру, так звані ілюстровані додатки, в яких розміщували літературні твори, фотографії суспільних і культурних подій, лідерів громадської прогресивної думки, діячів культури, театральних акторів. Але головною родзинкою цих додатків стали численні малюнки на актуальні соціальні, політичні й побутові теми, які висвітлювалися в головній газеті за попередній тиждень. Форматом вони повторювали головне видання і мали не більше 6–10 сторінок, що свідчило про їхнє орієнтування на європейську тогочасну видавничу традицію, а не на практику так званих «товстих журналів» і більше відповідало сучасності з її динамічним ритмом життя. Друковані ілюстровані щотижневики ставали невід'ємною частиною повсякдення і одним з чинників, що започатковував ринок масової культури. Зауважимо, що така модель бізнесу дозволила видавництвам значно розшири-

дакційному складі відновились під назвою «Рада» (1906–1914).

5 Журнал «Шершень» виходив в Києві півроку: від 6 січня до 14 липня 1906 року.

6 «Киевская мысль» — щоденна політична та літературна газета (1906–1918).

7 «Киевский голос» — щоденна суспільно-економічна, політична і літературна газета (1906–1907), далі виходила під назвою «Киевские вести» (1907–1911).

ти коло своїх читачів і за короткий час ці видання стали надзвичайно популярними серед різних соціальних груп киян.

Розквіт гострого гумору і політичної сатири пов'язаний, насамперед, з появою журналу «Шершень», який щоп'ятниці потрапляв до рук киян. «Шершень» став першим українським журналом політичної сатири в Російській імперії. На думку літературознавця О. Бабишкіна, історія української сатирично-гумористичної преси «розпочалася з «Шершня» — журналу з яскраво виявленим політичним обличчям» [1]. Для нас це видання цікаве тим, що навколо нього згуртувалися не тільки відомі українські художники Фотій Красицький⁸, Опанас Сластіон⁹, Іван Бурячек¹⁰, Сергій Світославський¹¹, але й молоді художники, які так

8 Красицький Фотій Степанович (1873–1944, мистецькі псевдоніми — «Ф. Кра, кра», «Рак. Ф.») — живописець, графік. Навчався в Київській рисувальній школі М. Мурашка (1888–1892), пізніше в Одеському художньому училищі (1892–1894), ІАМ СПб у І. Рєпіна (1894–1901). Викладав у Київському художньому училищі (КХУ), Миргородському художньо-керамічному технікумі, КХІ (1920–1930-ті). Один із активних співпрацівників журналу «Шершень» (1906).

9 Сластіон (Сластьон) Опанас Георгійович (1855–1933) — живописець, графік, архітектор, мистецтвознавець та етнограф. Навчався в ІАМ СПб (1874–1882). У 1900–1928 викладав у Миргородській художньо-промисловій школі ім. М. Гоголя. Співпрацював із журналом «Шершень» (1906). Організатор Миргородського наукового художньо-промислового музею (1920). Один із засновників національної версії архітектурного модерну. Працював у галузі ужиткового мистецтва, автор досліджень з українського народного мистецтва і кустарних промислів.

10 Бурячок Іван Мартинович (1877–1936; мистецькі псевдоніми — П. Буруля, І. Буруля, Невір, Нев) — графік, сценограф. Навчався в Київській художній школі М. Мурашка та в Краківській АМ (1896–1903). Один із активних співпрацівників журналу «Шершень» (1906); у 1908–1918 — художник театру Садівського в Києві.

11 Світославський Сергій Іванович (1857–1931) — живописець, дійсний член Т-ва пересувних художніх виставок (з 1891). Навчався в Московському училищі живопису, скульптури та зодчества, МУЖСЗ (1875–1883). Від 1884 р. працював в Києві, брав діяльну участь у створенні Київського товариства художніх виставок як його член та експонент. Співпрацював із журналом «Шершень» (1906).

2. О. Богомазов. «Гастролеры приехали»,
Ілюстрований додаток до газети «Киевская мысль», 1909,
№ 10. С. 70

чи інакше були пов'язані зі студією Сергія Світославського або ж Київським художнім училищем.

У «Шершні» друкувалася сатирична графіка перебувавших на той час у Києві Михайла Яковлева¹² і Павла Наумова¹³ — обидва вони допомагали в організації навчання в студії Сергія Світославського [7, с. 171–179]. Публікували свої роботи в «Шершні» колишні учні КХУ Олександр

12 Яковлев Михайло Миколайович (1880–1942; мистецький псевдонім — М. Косин) — живописець, сценограф, графік. Навчався в Строганівському училищі (1898–1900), Пензенському художньому училищі, в школі княгині М. Тенішевої у І. Рєпіна (1902). У 1906 р. викладав в студії С. Світославського, працював в київських журналах «Шершень» (1906), «Гром» (1906), «Гвоздь» (1907), «В мире искусств» (1907). Від 1908 року працює в петербурзьких журналах, з 1911 року — в Большому театрі. Активний учасник мистецьких виставок: «Венок» (1908), «Союза русских художников» (1910–1923), паризькому Салоні Незалежних (1926–1937).

13 Наумов Павло Семенович (1884–1942, мистецький псевдонім — Заступець) — живописець, графік, театральний художник. Навчався в ІАМ СПб (1904–1911), у 1905–1906 рр. під час студентського страйку в АМ приїздив до Києва, в цей час працював в студії С. Світославського і друкував свою сатиричну графіку в журналі «Шершень». У подальшому на літній час протягом 1908–1910 років приїздив до Києва. Його твори публікувалися на сторінках ілюстрованого додатку газети «Киевская мысль» (1908–1910).

Суров¹⁴ і Олександр Бабенко¹⁵ [7, с. 171–179]. Цікаво, що до роботи у журнальній графіці долучалися не тільки ті, хто згодом обирали мистецький шлях. Так, робота в «Шершні» стала для Бабенко початком короткої, але яскравої кар'єри художника-карикуриста. Він був студентом фізико-математичного факультету Київського університету, але одночасно з навчанням в університеті відвідував заняття в Київському художньому училищі як вільнослухач протягом 1902–1905 років. Після припинення виходу «Шершня» Бабенко активно співпрацював в ілюстрованих додатках газет «Киевская мысль» і «Киевский голос» від початку їх існування в 1907 році. Разом з ним до роботи в редакції «Киевская мысль» долучився і Володимир Матвеев¹⁶, який був виключений з Київського художнього училища разом із Олександром Богомазовим і Олександром Суровим за участь у студентському страйку в стінах КХУ [7, с. 170].

Згадану вище студію Сергій Світославський відкрив для прихистку звільнених наприкінці

14 Суров Олександр Іванович (1880-х — після 1908-го), навчався в КХУ (1903–1906). Після виключення продовжив навчання в студії С. Світославського (1906). В 1907 році намагався без успіху вступити до МУЖСЗ (1907). Друкував сатиричні малюнки в журналі «Шершень» (1906). У 1908 р. брав участь живописними роботами у другій виставці «Незалежних» у Москві.

15 Бабенко Олександр Калістратович (1881–1959, мистецький псевдонім — Москист) — фізик, вчений-методист. Навчався на фізико-математичному факультеті київського університету св. Володимира (1902–1907). Навчався як вільнослухач в КХУ (1902–1905). З 1907 року викладав фізику у Вінниці. Друкував свої роботи у виданнях «Киевская мысль» (1907), «Киевская искра» (1907), «Шершень» (1906), «Киевская речь» (1906), «Киевская газета» (1905), «Киевский вестник» (1905–1906).

16 Матвеев Володимир Павлович (1880–1913, мистецький псевдоніми — В. Там, В. Мат) — живописець, графік. Навчався у КХУ. Брав участь в учнівських виставках (1905), відвідував студію С. Світославського. У серпні 1907 р. разом з також виключеними з КХУ О. Богомазовим та О. Суровим намагався вступити до МУЖСЗ, але не був прийнятий. Публікував сатиричні малюнки в ілюстрованих додатках газет «Киевская речь» (1906), «Киевская мысль» (1907–1912), «Киевский голос» (1907–1911). Завідував ілюстрованим додатком «Киевская мысль».

3. О. Богомазов. «На спусках во время гололедицы»,
Илюстрований додаток до газети «Киевская мысль», 1909,
№ 13. С. 95

5. О. Богомазов. «...Вид крейсерующей эскадры не хорошо
действует на султана», Илюстрований додаток до газети
«Киевская мысль», 1908, № 53. С. 396

4. О. Богомазов. «Контракты начались»,
Илюстрований додаток до газети «Киевская мысль», 1909,
№ 9. С. 61

6. О. Богомазов. «Тиф. Всех чувствуют. А меня забыли»,
Илюстрований додаток до газети «Киевская искра», 1909,
№ 22. С. 113

1905 року студентів КХУ. На хвилі масових заворушень, численних страйків і жорстких погромів, які відбувалися під час Першої російської революції (1905) в Києві, група студентів, організувавши революційний комітет, вимагала від адміністрації училища реформувати навчальний процес. На знак протесту дирекція училища разом із викладацьким колективом відмовились працювати в умовах ультиматуму і покинули навчальний заклад. Але училище не було закрито, «учні запросили очолити роботу КХУ художника С. Світославського, який охоче взявся разом з революційним комітетом керувати навчальним процесом. Проте досить швидко директор і всі педагоги повернулися до навчального закладу. Перша дослідниця історії КХУ О. Карпенко писала, що у результаті цих подій з училища були виключені учні Ваксман, Бахта, Богомазов, Ольшанецький; окремо було зазначено, що Олександра Архипенка з числа студентів виключили «за протест проти академічного напрямку навчання» [8, с. 30]. Свідченням тих далеких подій є поодинокі інформаційні повідомлення в архівних документах, в газетних дописах, які інколи важко пов'язати між собою. Але в архівному фонді Олександра Богомазова збереглося фото, зроблене, ймовірно, в приміщенні студії Світослав-

ського¹⁷, на якому ми бачимо гурт молодих людей, серед яких впізнаємо О. Богомазова, В. Матвеева, П. Наумова, О. Архипенка [8, с. 31]. Світлина датована 19 березня 1906 року [10]. Вона передувала виставці творів студійців, яка відкрилась у квітні в Народному домі на Троїцькій площі [6]. В каталозі виставки ми знову зустрічаємо вже знайомі нам імена: О. Архипенка, О. Богомазова, В. Матвеева, П. Наумова, О. Сурова [9]. Цей документ є красномовним свідченням того, що в гурті молодих бунтарів, яких зібрав під своє крило Сергій Світославський, всі були добре між собою знайомі, мали близькі ідеологічні погляди і їхнє спілкування було як товариським, так і професійним.

На початку літа шляхи студійців розійшлися: хтось залишився працювати в газетних редакціях, а Олександр Богомазов, разом ще з двома студійцями Володимиром Денісовим та Олексою Грищенком, здійснює творчу подорож до Криму. Прагнучи продовжити мистецьку освіту, на початку 1907 року Богомазов їде до Москви і починає відвідувати студії Ф. Рерберга і К. Юона. Під час московського періоду він знайомиться з найсучаснішими мистецькими здобутками європейських майстрів, які експонувалися на виставках «Золотого руна» і у приватних збірках московських колекціонерів. В цей час у Богомазова з'являється можливість зануритись в естетську атмосферу свіжих випусків мистецьких журналів «Золотое руно» та «Весы», які стають рупором модернізму в Росії. Після повернення до Києва у 1908 році і поновлення в КХУ, Богомазов приєднується до кола своїх колишніх товаришів по училищу та студії, які вже успішно працюють в київських газетах, і розпочинає свою роботу в царині журнальної графіки (іл. 5-6).

7. О. Богомазов. «Золотое дерево», Ілюстрований додаток до газети «Киевская искра», 1910, № 19. С. 148

17 В одному з перших досліджень про КХУ зазначалося, що «звільнені з КХУ учні влаштувалися в майстернях, а багато хто з них найняли приміщення на Великій Житомирській вулиці, запросивши керувати студією С. Світославського, і там працювали деякий час».

Більшість малюнків Богомазов присвячує гострим соціальним і політичним темам, і це не випадково, адже політичні настрої молодого художника досить промовисто ілюструє запис з його щоденника від 1899 року: «Я глибоко співчуваю соціальної ідеї і тим шляхетним людям, що втілюють її» [5]. Ці настрої і співпраця Богомазова з ліберальними виданнями призводили до непорозуміння між ним та його батьком і в 1908 році були однією з причин гострого конфлікту між ними¹⁸. Зазначимо, що існує маловідомий аспект, який, ймовірно, так чи інакше пов'язаний з його працею на ниві політичної графіки: гострі сатиричні малюнки й численні контакти в редакціях вже згадуваних газет стали причиною того, що в 1909 році жандармське охоронне відділення розпочало нагляд за Олександром Богомазовим¹⁹ як за учасником політичної партії Соціал-демократична Спілка²⁰.

Перші твори Богомазова з'являються наприкінці 1908 року одразу у двох виданнях: «Киевская мысль» та «Киевская искра». Там вже досить активно працює Володимир Матвеев, який очолив ілюстративний відділ редакції «Киевская мысль» [7, с. 170].

Відшукуючи найвдаліші форми образів, Богомазов робить начерки в невеликих кишенькових альбомчиках²¹. На сторінках одного з таких

18 Лист К. Ф. Богомазова — О. К. Богомазову від 21 вересня 1908 р. Архів родини художника (Київ).

19 Зазначимо, що це питання на сьогодні ще не досліджено. За одиничними знайденими документами архівного фонду жандармського відділення м. Києва (ЦДІАК, ф. 275, оп. 1, спр. 1886) важко визначити точно участь і роль О. Богомазова у діяльності цієї організації.

20 Українська соціал-демократична спілка — політична партія, що виникла наприкінці 1904 р. Під час революції 1905–1907 рр. вона значно поширила свій вплив серед сільського населення України. «Спілка» виступала проти політичної і національно-культурної автономії України, прагнула створити централізовану соціал-демократичну партію всієї Російської імперії, тісно співробітничала з керівниками РСДРП. 1913 року «Спілка» припинила своє існування.

21 Збереглося кілька альбомів: один зберігається в архіві родини художника (1910 — датування О. Кашуба-Вольвач), інший (1910) — в ЦДАМЛМ України (ф. 360, оп. 1, спр. 61).

8-9. О. Богомазов. Аркуші з альбому з малюнками, 1910, Папір, олівець. ЦДАМЛМ України. За кат. «Олександр Богомазов: творча лабораторія» [науковий каталог] / Упоряд. О. Кашуба-Вольвач. Київ, 2019. С. 227

альбомів [11] збереглися варіанти опрацювання композиції сатиричної карикатури «Золоте дерево». Разом із замовленими газетою сюжетами з'являються начерки сцен з повсякденного життя редакції (іл. 7-9) [12].

Свої твори він позначає монограмою АБ. Один з варіантів монограми має вертикальну композицію, в якій літери «А» і «Б» накладаються одна на одну (іл. 11, 12). Встановити приналежність цієї монограми О. Богомазову дозволяє те, що в газетах більшість рисунків підписували прізвищем або ініціалами художника. Так, один з рисунків

10. О. Богомазов. «Продольный разръзъ киевской булки», Ілюстрований додаток до газети «Киевская искра», 1910, № 31. С. 238

11. О. Богомазов. «Думские зубры», Ілюстрований додаток до газети «Киевская мысль», 1908, № 55. С. 416

12. Монограма О. Богомазова, Фрагмент рисунка «Думские зубры».

«Думские зубры» в додатку № 55 за 1909 рік газети «Киевская мысль» із вищезгаданою монограмою містить розміщений біля рисунка підпис «Рис. А. Богомазовъ». Ця монограма досить часто позначає як підписані, так і не підписані рисунки О. Богомазова у 1908–1909 рр. До характеристики цієї монограми додамо, що від початку 1909 року в цій монограмі з'являється крапка біля літери «Б».

Друга монограма, яка, на нашу думку, належить О. Богомазову, складається так само з перших літер його ім'я та прізвища, але має інший вигляд: у трикутник із округлими кутами вписані близько одна до одної літери «А» та «Б» (іл. 13, 14). Поки що ми не знайшли в досліджуваних виданнях ілюстрації, де були б одночасно і ця монограма, і підпис про її авторство. Але стилістика графічних рисунків, зображення деталей, які переходять від малюнка в малюнок, використання одних і тих самих прийомів у малюванні, як, наприклад, спосіб зображення квітів, зірок, любов до ритмічності у лініях штрихів, декоративному заповненню площин — все це зустрічається як у рисунках, підписаних першою монограмою, так і другою. Показово, що і зображення будівлі Таврійського палацу у Санкт-Петербурзі, в якій розміщувалася російська Державна дума, в рисунках з цими двома монограмами відтворюється одним схематичним малюнком, що стає знаком-символом імперської влади. («Киевская мысль»: 1908, № 50, С. 372; 1908, № 55, С. 416; 1909, № 50, С. 378; 1909, № 56, С. 414; 1910, № 12, С. 95; «Киевская искра»: 1910, № 28, С. 229). Ще однією підказкою для вирішення цього питання є невелика збірка вирізок ілюстрацій з видань в особистому архіві художника, де зустрічаються і перша і друга монограми. Втім, ця збірка малюнків потребує ретельного вивчення й аналізу. Так, на нашу думку, в ній можуть зберігатися малюнки В. Матвеева — є твори, які стилістично не відповідають стилістиці й техніці О. Богомазова, але наближені до технічних прийомів (манера штрихів, різкі ракурси, характер проведення лі-

13. [Б.а.] (О. Богомазов — ?). «К бойкоту австрийских товаров в Турции»,
Ілюстрований додаток до газети «Киевская мысль», 1908,
№ 52. С. 389

14. Монограма (О. Богомазова — ?),
Фрагмент рисунка «К бойкоту
австрийских товаров в Турции»

ній), що зустрічаються в підписаних журнальних творах В. Матвеева²². Наявність таких малюнків скоріше свідчить про достатньо близькі дружні і професійні стосунки двох художників, але й ця сторінка в біографіях обох художників залишається недослідженою.

Наприкінці 1909 року Богомазов перестає додавати монограми в свої рисунки і його твори на сторінках газет мають лише підписи «Рис. А. Б.», «Рис. А. Б-овъ», або, що трапляється набагато рідше, повний підпис «Рис. А. Богомазовъ». На питання, з яких причин відбулися зміни у подачі своїх рисунків, ми поки що не маємо відповіді.

22 Стилістично журнальні твори В. Матвеева від богомазівських відрізняються експресією, яка досягається використанням більш різких ракурсів з акцентуванням на русі персонажа, грубішою лінією малюнку, що викликає враження живописності; часто персонажі подаються великим планом.

Необхідно зазначити, що наряду з монограмами автора в тілі ілюстрації присутні часто й монограми графіків-цинкографів, які переводили оригінал твору у цинкове кліше для поліграфії [7, с. 172].

Журнальні графіці О. Богомазова притаманна різножанровість: це й політична сатира на загальноросійські політичні події, де часто головними персонажами стають депутати російської ІІІ Державної думи: О. Гучков, В. Пуришкевич, О. Дубровін («Киевская мысль»: 1909, № 15, С. 115; 1909, № 21, С. 162; 1909, № 24, С. 179; 1909, № 48, С. 363; 1909, № 50, С. 378). Богомазов використовує для зображення персонажів своїх сатиричних малюнків шаржування зі збереженням відповідних рис конкретних політичних діячів і міських чиновників. В сатиричних карикатурах Богомазов гостро висміював негативні соціальні явища у різних ділянках суспільного життя. Серію карикатур він присвятив «герою» гучного сканда-

Демченко: Люблю шпательні кубки—спрощеш за ними и тебя не види. L..

15. О. Богомазов. «Демченко — осторожно господа, здесь новая мостовая!..», Ілюстрований додаток до газети «Киевская мысль», 1909, № 50. С. 378

16. О. Богомазов. «Из-за Уральских гор», Ілюстрований додаток до газети «Киевская искра», 1909, № 50. С. 378

лу, київському бізнесмену, голові мостової комісії Київської міської думи В. Демченку, ім'я якого було пов'язано, як вважали, з корупційним скандалом, що виник під час заміни брущатки київських вулиць і будівництва багатоповерхового будинку в центрі міста («Киевская мысль»: 1909, № 50, С. 378; 1910, № 18, С. 148) (іл. 15, 18).

Темами для сюжетів стають київські сміттєзвалища, що отруюють життя киян, підрядчики-шахраї, чума, тиф і холера в Києві («Киевская искра»: 1909, № 22; 1910, № 20, С. 156; 1910, № 23; «Киевская мысль»: 1909, № 49, С. 372; 1910, № 15, С. 119) (іл. 16).

В ілюстративній графіці художником відображались різні аспекти сучасного міського життя, її темами ставали: святкування на честь відкриття Контрактового ярмарку, гумористичні сценки присвячені пересуванню в місті під час ожеледиці, емоції містян напередодні відкриття театального сезону, побутові сцени на різдвяному ринку («Киевская мысль»: 1909, № 9, С. 61; 1909, № 13, С. 95; 1910, № 37, С. 300; 1912, № 1, С. 6).

Виконував Богомазов і тематичні заставки для номерів, присвячених Великодню та Різдву («Киевская мысль»: 1909, № 2, С. 15; 1911, № 1, С. 8; «Киевская искра»: 1910, № 18, С. 2).

Зустрічаємо приклади, як редакція газети обходила цензуру, або скоріше гострі моменти в роботі Богомазова, і малюнок виходив в зовсім іншому вигляді (іл. 17, 19).

Твори О. Богомазова для ілюстрованих додатків вирізняються різноманітністю стилістичних прийомів і високою довершеністю рисунка. Основною технікою для своїх малюнків Богомазов обирає пензель і туш, які дають йому можливість створювати виразну багатоваріативну лінію, яка легко змінює характер і яскраво передає смислові і емоційні нюанси образів (іл. 20, 21). Особливість поєднання туші і пензля полягає в чутливості пензля

17. О. Богомазов. [Без назви. Заставка],

Ілюстрований додаток до газети «Киевская мысль», 1912, № 3. С. 360

до емоційних нюансів, які прагне передати художник, призвичаює до точності та вивірності рухів, вмінню миттєво відібрати для зображення найхарактерніші риси об'єкта — ця техніка стане улюбленою для Богомазов і в станковій графіці 1911–1912 років. Особливо яскраво це видно у станкових графічних аркушах із фінської серії.

Ми бачимо виконані тушшю і пензлем не тільки оригінали для журнальної графіки²³, але й численні замальовки, жанрові сценки, портретні начерки, в яких він фіксував свої мистецькі ідеї і враження. Робота тушшю і пензлем потребувала від художника досконало продуманого образу і деталей, точності передачі мистецького образу за один прийом, оскільки така техніка не дозволяє виправлень. Згодом, коли Богомазов змінив свою прихильність до туші і захопився у 1913–1914 роках малюванням вугільним олівцем Negro та сангіною кубофутуристичних композицій, він використовує набуте під час роботи в журнальній графіці розуміння щодо багатства образних властивостей лінії і віртуозну майстерність її виконання.

Богомазовські малюнки, виконані тушшю і пензлем, мають ще один аспект, на якому варто наголосити: таке поєднання є прикметою вже нового мистецтва — стилю модерн. В такому поєднанні відбивається опосередковане знайомство із загальним захоплення мистецтвом японської гравюри, що наприкінці XIX — на початку XX ст. стає важливою частиною загальноєвропейської культури.

Звернемо увагу і на характерну для графічних творів художника деталь — зображення завжди мають обмежувальну лінію, якою він визначає розмір малюнка на аркуші. Вона зустрічається в усіх творах журнальної графіки як на підготовчих ескізах, так і зберігається на віддрукованих рисунках. Вдалий прийом для журнальної графіки, який дозволяє зробити візуалізацію свого малюнку на великій друкованій сторінці більш

²³ Кілька оригіналів до віддрукованих творів зберігається в особистому архіві О. Богомазова в ЦДАМЛМ України.

18. О. Богомазов. «Из записок сумасшедшего», Люстрований додаток до газети «Киевская мысль», 1909, № 15. С. 115

19. О. Богомазов. Карикатура для газети «Киевская мысль», ЦДАМЛМ, ф. 360, оп. 1, спр. 148, арк. 1. [1912]. Папір, туш, білито, пензель

20. О. Богомазов. «Лісові дачі», ЦДАМЛМ, ф. 360, оп. 1, стр. 147, арк. 3. [1910]. Папір, туш, пензель

21. О. Богомазов. «Лесные дачи», Ілюстрований додаток газети «Киевская мысль» 1910, № 31, с. 251

цілісним, стане невід'ємним образотворчим компонентом і в графічних творах, намальованих значно пізніше.

Протягом «журнального періоду» О. Богомазов в рисунках винахідливо створює розмаїття варіантів лінії у зображенні контурів предметів і форм: звичайна лінія, лінія з короткими рівномірними перпендикулярними штрихами по всій довжині, пунктирна лінія або лінія із крапок для зображення другорядних деталей і дальніх планів. Художник випрацював самотній графічний почерк, якому притаманна гострота рисунка, карбована виразність лінії з посиленням естетичним акцентуванням. Такі пластичні пошуки з характерними ознаками декоративізму є органічними для стилю модерн.

Від 1911 року зменшується кількість його сатиричної графіки, на сторінках газет зустрічаються лише поодинокі рисунки з пейзажами Фінляндії («Киевская мысль»: 1911, № 42, обкладинка; 1911, № 43, С. 318), портрет К. Крона («Киевская мысль»: 1911, № 58, С. 414) та жанровий рисунок в першому числі ілюстрованого додатку «Киевская мысль» за 1912 рік. Далі його праця з журналами припиняється і він повністю присвячує себе живопису, теоретичним дослідженням, викладацькій праці.

Література

1. Бабишкін О. К. Сатиричний журнал «Шершень» // Радянське літературознавство. 1959. № 4.
2. Богомазов О. Дещо про графіку [Рукопис]. ЦДАМДМ України, ф. 360, оп. 1, спр. 164, арк. 3.
3. Там само, ф. 360, оп. 1, спр. 164, арк. 1.
4. Там само, ф. 360, оп. 1, спр. 164, арк. 3.
5. Богомазов О. Сказати своє слово... (Автомонографія за щоденниками, побіжними нотатками та листами до дружини) / Упор. до друку Шудря М. // Рукопис: Український альманах спогадів, щоденників, листів, документів, світлин: Т. 1 / Під заг. ред. І. М. Дзюби. К.: Криниця, 2004. С. 365.
6. Виставка картин художника Світославського та його учнів // Громадська думка. 1906. № 96. 28 квітня. С. 3.
7. Демченко Е. П. Политическая графика Киева периода революции 1905–1907 гг. К.: Наукова думка, 1976. 188 с.
8. Карпенко О. Д. Киевское художественное училище (1901–1920 годы) // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. 2017. Вип. 12–13. С. 11–72.
9. Каталог художественной выставки 1906 г. Киев: Тип. Т-ва Н. А. Гирич, 1906.
10. ЦДАМДМ України, ф. 360, оп. 1, спр. 247, арк. 1.
11. Там само, ф. 360, оп. 1, спр. 61, арк. 25–27, 30–31.
12. Там само, ф. 360, оп. 1, спр. 61, арк. 45–47.
13. Там само, ф. 360, оп. 1, спр. 149.

References

1. Baby`shkin O. K. Saty`ry`chny`j zhurnal «Shershen`» // Radyans`ke literaturoznavstvo. 1959. # 4.
2. Bogomazov O. Deshho pro grafiku [Rukopy`s]. CzDAMDM Ukrayiny`, f. 360, op. 1, spr. 164, ark. 3.
3. Tam samo, f. 360, op. 1, spr. 164, ark. 1.
4. Tam samo, f. 360, op. 1, spr. 164, ark. 3.
5. Bogomazov O. Skazaty` svoye slovo... (Avtomonografiya za shhodenny`kamy`, pobizhny`my` notatkamy` ta ly`stamy` do druzhy`ny`) / Upor. do druku Shudrya M. // Rukopy`s: Ukrayins`ky`j al`manax spogadiv, shhodenny`kiv, ly`stiv, dokumentiv, svitly`n: T. 1 / Pid zag. red. I. M. Dzyuby`. K.: Kry`ny`cya, 2004. S. 365.
6. Vy`stavka karty`n xudozhny`ka Svitoslavs`kogo ta jogo uchniv // Gromads`ka dumka. 1906. # 96. 28 kvitnya. S. 3.
7. Demchenko E. P. Politicheskaya grafika Kieva perioda revolyutsii 1905–1907 gg. K.: Naukova dumka, 1976. 188 s.
8. Karpenko O. D. Kievskoe hudozhestvennoe uchilische (1901–1920 godyi) // Suchasni problemy` doslidzhennya, restavracyiyi ta zberezhennya kul`turnoyi spadshhy`ny`. 2017. Vy`p. 12–13. S. 11–72.
9. Katalog hudozhestvennoy vyistavki 1906 g. Kiev: Tip. T-va N. A. Girich, 1906.
10. CzDAMLM Ukrayiny`, f. 360, op. 1, spr. 247, ark. 1.
11. Tam samo, f. 360, op. 1, spr. 61, ark. 25–27, 30–31.
12. Tam samo, f. 360, op. 1, spr. 61, ark. 45–47.
13. Tam samo, f. 360, op. 1, spr. 149.

**Кашуба-Вольвач Е. Д. Графика Александра Богомазова на страницах киевских периодических изданий
в 1908–1912 годах**

Аннотация. Творчество Александра Богомазова известно прежде всего его живописными произведениями, которые составляют один из самых узнаваемых и самобытных образов украинского искусства. Однако вне поля зрения исследователей до сих пор находится журнальная графика художника, которая составляет малоизвестную, но интересную часть его творчества. И хотя интенсивная работа в области журнальной графики продолжалась в течение всего 1908–1910 годов, но именно на это время приходятся интенсивные поиски собственного творческого стиля и ежедневный труд в качестве графика на страницах киевских газет. Так называемая школа «графики для улицы», безусловно, могла сыграть важную роль в формировании художника. В статье впервые рассматривается журнальная графика, созданная для иллюстрированных приложений киевских газет «Киевская мысль» и «Киевская искра». Систематизируется графический материал, атрибутируются работы, монограммы, привлекаются эскизные работы, определяются стилистические характеристики и технические приемы, присущие А. Богомазову.

Ключевые слова: стиль модерн, журнальная графика, атрибуция, монограмма, творчество А. К. Богомазова.

***Kashuba-Volvach E. D. Oleksandr Bohomazov's Graphic Works in Kyiv Periodicals
in 1908–1912s***

Abstract. Oleksandr Bohomazov (Oleksander Bohomazov, Alexander Bogomazov), in terms of his creative activity, is known mainly for his paintings, which are considered the most recognizable and original images of Ukrainian art. However, magazine graphic works of the artist, almost unknown but very interesting part of his work, is still out of sight of researchers. Although his intensive work in the sphere of magazine graphics continued only throughout 1908–1910s, it was right the time, when the period of his intense search for his own creative style and everyday work as a graphic artist on the pages of Kyiv newspapers, and the so-called school of “art for all” could certainly play an important role in formation of the artist. The article for the first time examines magazine graphic pieces created for the illustrated annex to the newspaper “*Kievskaya mysl*” (Kyiv Thought) and “*Kievskaya iskra*” (Kyiv Spark). Graphic materials are systematized, works and monograms are attributed, preparatory works are identified, stylistic characteristics and techniques inherent in O. Bohomazov's works are determined.

Keywords: Art Nouveau style, magazine graphics, attribution, monogram, creative activity of O. K. Bohomazov (Alexander Bogomazov).